

MAGDALENA KOWALCZYK

Wrocław

Nazwiska wrocławian z parafii pod wezwaniem św. Michała Archanioła (od 1946 do 1996 roku)

Słowa kluczowe: nazwiska, onimy, klasyfikacja nazwisk, frekwencja nazwisk, podstawy nazwiskotwórcze

Przedmiotem artykułu są nazwiska mieszkańców z parafii pod wezwaniem św. Michała Archanioła we Wrocławiu. Materiał stanowią nazwiska z ksiąg chrztów z lat 1946–1996, spisywane co 5 (do 1956 roku), a następnie co 10 lat. Zebrałam razem 2279 antroponimów. Celem jest sklasyfikowanie i przedstawienie frekwencji nazwisk, ukazanie bogactwa i różnorodności podstaw nazwiskotwórczych. Antroponimy są świadectwem naszej kultury, mentalności i osobowości. Poznanie ich motywacji pozwala na lepsze zrozumienie tego, jak ludzie interpretują świat, jak postrzegają zjawiska pozajęzykowe i wyrażają je w onimach.

1. Klasyfikacja nazwisk

Klasyfikacja, która stanowi podstawę artykułu, opiera się na typologii zawartej w pierwszym tomie pracy Zofii Kowalik-Kalety *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)* z 2007 roku. Autorka wydziela 6 typów nazwisk: odmiejskowe, patronimiczne, odapelatywne, odimienne, odetniczne oraz obcego pochodzenia. W mojej klasyfikacji znalazła się jeszcze jedna grupa — nazwiska homonimiczne¹, które wyróżniłam ze względu na niemożność odtworzenia okoliczności towarzyszących powstaniu nazwiska.

¹ W onimach tych „można wskazać dwa lub więcej możliwych objaśnień etymologiczno-motywacyjnych” (Jaracz 2001: 396).

1.1. Nazwiska odmiejscowe

To liczna grupa 455 nazwisk. W zebranych przeze mnie antroponimach odmiejscowych 98,9% stanowią nazwiska tworzone formantem *-ski, -cki, -dzki*, na przykład *Bernacka* < od n.m. *Biernacice, Biernaty, Biernatki* (kilka wsi); *Domaradzka* < od n.m. typu *Domaradzice, Domaradz, Domaradzyn*; *Ziółkowski* < od n.m. *Ziółków, Ziółkowo* (kilka wsi). Dwa nazwiska równe są nazwie miejscowej (*Moskwa* < od *Moskwa* ‘miasto Moskwa’, też ‘Ruś’; *Pręczki* < od n.m. *Pręczki*, włoc., gm. Rogowo).

1.2. Nazwiska patronimiczne

W zgromadzonym materiale znalazły się 103 nazwiska tego typu. Tworzone są za pomocą 3 formantów: *-owicz, -ewicz, -ic*. Pochodzą zarówno od imion staropolskich złożonych — *Bohdanowicz* < od im. złożonego *Bogdan*, notowanego od XII wieku; *Stankiewicz* < od im. złożonych typu *Stanisław, Stanimir*, jak i od imion chrześcijańskich. Motywowane są przez imiona postaci starotestamentowych, na przykład: *Jakubowicz* < od im. *Jakub*, od hebr. *Jaaqob* ‘niech Bóg strzeże’, znane w Polsce od XII wieku jako: *Jakob, Jakub, Jokub*, na KrW także *Jakow, Jakuz*; *Józefowicz* < od im. *Józef*, hebr. ‘niech Bóg pomnoży’, w Polsce imię popularne od średniowiecza, także w formach: *Ożep, Jożep, Jożef*, na KrW: *Josyp, Hosyp, Jesyp, Josyf*; *Serafinowicz* < od im. *Serafin*, hebr. *serāphim* ‘płonący, palący’, *serafini* to w Biblii nazwa jednego z chórów anielskich, w Polsce imię znane od XIII wieku, także w postaci *Serafim, Serefin*. Motywacją do powstania nazwisk były także imiona nowotestamentowe, na przykład *Pilatowicz* < od n.os. *Pilat*, znanej z Nowego Testamentu, przenośnie ‘niesprawiedliwy sędzia; człowiek, który nie chce brać odpowiedzialności’; *Piotrowicz* < od im. *Piotr*, grec. *petra* ‘skała’, w Polsce znane od XII wieku także jako: *Piotro, Pietr, Pioter, Pietyr, Peter, Piter* i inne; *Łukasiewicz, Łukaszewicz* < od im. *Łukasz*, włos. *Lucas*, grec. *Lankos*, notowanego w Polsce od XIII wieku w formach *Łukasz* i *Luka*; *Markiewicz* < od im. *Marek*, łac. *Marcus*, genetycznie związanego z bogiem *Marsem*, w Polsce znane od XIII wieku.

Kolejne wyróżnione nazwiska motywowane są przez imiona świętych, na przykład *Antonowicz* < od im. *Antoni*, łac. *Antonius*, pierwotnie nazwa znanego rodu rzymskiego; *Fiedorowicz* < od im. *Teodor*, grec. *Theodoros, theōs* ‘Bóg’ + *dōron* ‘dar’, w Polsce znane od XIII wieku, także jako: *Czader, Czeder*, na KrW: *Chador, Fiedor*, mołdawski *Todor, Tader*; *Makarewicz* < od im. *Makary*, grec. *Makarios*, od *Makar* ‘szczęśliwy’, w Polsce notowane od XIII wieku, także jako *Mękarz*, na KrW: *Makar*; *Maksymowicz* < od im. *Maksym* lub *Maksymilian*, łac., od przymiotnika *Maximus* ‘bardzo duży, największy’, imię znane w Polsce od XIV wieku; *Urbanowicz* < od im. *Urban*, pochodz. łac. *Urbanus*, od *urbanus* ‘miejski; mieszkaniec miasta’, w Polsce od XIII wieku.

Czasem trudno jednoznacznie ustalić, które imię stanowiło podstawę, co widać w nazwiskach: *Jacewicz* < od im. na *Jacz-*, *Jak-* typu *Jakub*, *Jacemir*; *Maszkiewicz* < od im. na *Ma-* typu *Maciej*, *Marcin*, *Małomir*; *Onyszkiewicz* < od im. na *On-* typu *Onufry*, *Onania*, *Ondrzej* (= *Andrzej*); *Pietkiewicz* < od im. na *Pie-* typu *Pietr*.

Nazwiska z tej grupy pochodzić mogą również od podstaw apelatywnych (rodzinnych), na przykład *Bakewicz* < od stp. *bakać* ‘upominać, łajać’, stp. *bak* ‘krzyk’; *baka* ‘wieża w przystani’; *baki* ‘bokobrody; policzki’; *Klebanowicz* < od *pleban*, gw. *kleban* ‘proboszcz’; *Popowicz* < od *pop* ‘duchowny kościoła wschodniego’, dawniej też ‘ksiądz rzymskokatolicki’; *Synowic* < od *synowiec* ‘syn brata’; obcych, na przykład *Balcewicz* < od niem. n.os. *Balz*; *Grynkiewicz* < od niem. n.os. *Grin*; odetnicznych, na przykład *Mazurkiewicz* < od *Mazur* ‘człowiek pochodzący z północnego Mazowsza’.

W badanym materiale najwięcej nazwisk pochodzi od podstaw odimienionych, w większości od imion chrześcijańskich². Bardzo dużą grupę stanowią też onimy od podstaw odapelatywnych, co może świadczyć o tym, że nazwisko pochodzi od przezwiska ojca.

1.3. Nazwiska odapelatywne

To największa grupa nazwisk, czyli 955 antroponimów. Tworzone były za pomocą wielu sufiksów, najczęściej *-ski*, *-ek*, *-ak*, *-ka*, *-czyk*, oraz *-cki*, a także poprzez derywację paradygmatyczną, która polegała na zmianie rodzaju gramatycznego nazwiska w stosunku do wyrazu motywowanego.

Nazwiska te powstały od nazw pospolitych, które określały:

1.3.1. Cechy zewnętrzne

Tworzący nazwisko zwracał uwagę na jakiś charakterystyczny szczegół w wyglądzie innego człowieka, przykładowo wzrost, od czego powstały takie nazwiska, jak: *Długosz* < od *długosz* ‘człowiek wysoki’; *Malejuk*, *Malicha*, *Malis*, *Malus* < od *mały* ‘nieduży co do rozmiarów; niewiele znaczący; przeciętny’.

Kolejne nazwiska mogły powstać od cech charakterystycznych twarzy, na przykład *Wąsala*, *Wąsicki*, *Wąsik* < od *wąs* ‘zarost nad górną wargą’. Zwracano też uwagę na włosy — *Grzywaczewska* < od *grzywa* ‘włosy’, przen. ‘człowiek z długimi włosami’, a także na ich brak: *Łysiak*, *Łysikowska* < od *łyśy* ‘pozbawiony włosów’. Chętnie określano człowieka metonimicznie poprzez części ciała: *Wargin*, *Wargocki* < od *warga*.

Sporą grupę stanowi ta, w której występują onimy od podstaw określających kondycję fizyczną, wiek, urodę, choroby: *Głuszek* < od *głuszek* ‘człowiek przy-

² Klasyfikacja za Marią Malec (1994: 18–23).

głuchy'; *Guzal, Guzek, Guźniczak* < od *guz* 'zgrubienie, bąbel'. Ludzie widzą także ułomności fizyczne: *Garbaczewska, Garbino, Horbik* < od *garb* 'wypukłość', *garbić się* 'pochyłać się, trzymać się krzywo'; *Krzywiec, Kulawik, Kulej, Kuliś, Kulka, Kulok* < od *kuleć, kulawiec* 'człowiek kulawy'. Ciekawe jest to, że w tej grupie znalazły się nazwiska odnoszące się do higieny, a raczej jej braku: *Kała, Kałacińska* < od *kalać, kalić* 'brudzić, plamić; okrywać hańbą', *kał* 'odchody ludzkie lub zwierzęce; błoto, brud'; *Smoleń* < od *smoleń* 'brudas'; *Smorąg* < od gw. *smorąga* 'pasmo brudu'.

Nazwiska motywowane mogą być również sposobem mówienia i jedzenia, a konkretnie, w zebranych materiale — piciu: *Lokuciejewski* < od *łokać* 'pić łapczywie, chleptać'. Znacznie więcej dotyczy mówienia, na przykład *Mruczkiewicz* < od *mruczeć* 'mówić niewyraźnie'; *Rewa* < od *rewać* 'drzeć się, krzyczeć'; *Ryżanowski* < od *ryczeć* 'wydawać donośny, przeciągły głos'.

1.3.2. Cechy wewnętrzne

Wśród zebranych tu onimów pierwszą podgrupę stanowią nazwiska pochodzące od określeń wskazujących na cechy charakteru, usposobienia i zachowania, ukazujących zarówno strony pozytywne: *Szcześniak* < od *szczęście*, stp. *szczęście* 'pomyślność, zadowolenie'; *Wesołek* < od *wesołek* 'ktoś lubiący dowcipkować'; *Wesołowska, Wesoły* < od *wesoły*, jak i negatywne, pochodzące od apelatywów o zabarwieniu pejoratywnym: obrazujące skłonność do nadużywania alkoholu: *Dybizbańska* < od stp. *dybizban* 'człowiek szukający okazji do wypicia'; *Hałaj* < od gw. *hałaj* 'krzykacz; trzpiot, nieuważny'; *Nielacny* < od *nielacny* 'trudny, sprawiający trudności'; *Skuza* < od *skuza* 'skąpiec'; *Warcholiński, Warchulska* < od *warchoł* 'wichryiciel', dawniej też 'zamęt', warcholić 'wywoływać zamęt'; *Żyżelewski* < od *żyza* 'człowiek opryskliwy'.

W badanych antroponimach niewiele było onimów motywowanych apelatywami określającymi cechy moralne. Przywary ludzkie znalazły odbicie w takich nazwiskach, jak: *Chabałowska* < od *chab* 'słaby, zły'; *Małodobra, Małolepsza* < od *małodobry* 'nieludzki'; *Paliwoda* < od *paliwoda* 'kłamca'. Mniej jest tych, które wskazywały na pozytywne cechy: *Czesny* < od *czesny* 'uczciwy, zacny'.

Cechy umysłowe reprezentowane są przez określenia raczej pejoratywne: *Chyba* < od *chyba* 'błąd', *chybiac* 'błądzić'; *Mędrek* < od *mędrek* 'człowiek przemądrzały'; *Przeżak* < od *przeżak* 'nieuk; półmędrek'. Przecistawione im są: *Zaradny* < od *zaradny* 'przedsiębiorczy, sprytny'.

Kolejną podgrupę tworzą nazwiska utworzone metaforycznie od nazw zwierząt — ptaków, ssaków, ryb i owadów — oraz roślin. Od nazw ptaków pochodzą takie onimy, jak: *Dzięcioł* < od *dzięcioł, dzięciel* 'gatunek ptaka'; *Gil* < od *gil* 'ptak wróblowaty', przen. 'młokos, glut, sopel'; *Skowron* < od *skowron* 'ptak śpiewający'; od nazw ssaków: *Baran* < od *baran* 'samiec owcy', przen. 'głupiec'; *Wyżliński* < od *wyżeł* 'pies myśliwski'; *Zajac* < od *zajac*; od nazw ryb: *Karaś* < od *karaś* 'ryba z karpionatych; przyrząd do wyciągania ryb; potrawa z bu-

raków i oleju; stępicą'; *Rybka* < od *ryba* 'zwierzę skrzelowe, pokryte łuskami', gw. 'biceps'; *Sielawa* < od *sielawa* 'ryba łososiowata'; od nazw owadów: *Mucha* < od *mucha*. Także nazwy części ciała zwierząt i obiekty z nimi związane były wykorzystywane w antroponimii: *Chwostyk* < od *chwost* 'ogon'; *Dziubecki* < od *dziób*, *dziobać*; *Szponarski* < od *szpon*, *szpona*, dawniej *sypona* 'pazur'. Wiele jest też nazw botanicznych: *Kapuścian* < od *kapusta* 'roślina warzywna'; *Kłos* < od *kłos* 'rodzaj kwiatostanu'; *Ogórek* < od *ogórek*; *Poziomka* < od *poziomka* 'roślina z rodziny różowatych'.

1.3.3. Interakcje ze światem zewnętrznym

Liczna grupa nazwisk, dzieląca się na 3 podgrupy:

a) nazwy wykonawców czynności, które wykonywane są stale bądź jednorazowo: *Badak* < od *badać* 'szukać, pytać, poznawać'; *Łazikowska* < od *łazić* 'poruszać się wolno, ciężko'; *Szarpiński* < od *szarpać* 'drzeć, skubać; napadać';

b) nazwiska metonimiczne, nazywały człowieka (czyli „całość”) przez charakterystyczny szczegół (czyli „część”), zaliczamy tu między innymi: nazwiska motywowane przez przedmioty i zjawiska związane z życiem człowieka, mogły to być na przykład instrumenty muzyczne — *Bębas* < od *bęben* 'instrument muzyczny'; *Duda* < od *duda*, dziś *dudy* 'instrument muzyczny; lichy grajek'; pieniądze — *Grajzer* < od *grajcar* 'moneta austriacka'; *Piniarz* < od *pieniądz*; narzędzia potrzebne w pracy — *Biczek* < od *bicz* 'rzemień lub skręcony sznur przytwierdzony do trzonka, służący do chłostania'; *Szpila* < od stp. *szpila* 'igła z łebkiem; grot'; *Tasak* < od *tasak* 'broń sieczna, krótki miecz; narzędzie kuchenne; krótki miecz obosieczny; ciężki siekacz z rączką; kartusz; nóż szeroki'; *Wiaderko* < od *wiaderko*; *Widła* < od *widły* 'narzędzie rolnicze', gw. 'płachta'; obiekty fizjograficzne i budowle związane z człowiekiem: *Chałupka* < od *chałupa* 'chłopski, dawny dom mieszkalny; wiejski dom'; *Kościelniak* < od *kościół*; *Potoczek* < od *potok* 'wartki nurt wody płynącej kamienistym korytem', *potoczek* 'mały potok'; *Słoka* < od gw. *słok*, *słoka* 'ugór'; nazwy ubrań oraz materiałów, niektóre kojarzą się z biedą i ubóstwem, na przykład: *Szmaciarski* < od *szmata* 'kawałek podartej tkaniny; pogardliwie o człowieku mającym słaby charakter; zniszczone ubranie', inne z przepychem: *Szuba* < od *szuba* 'wierzchnie okrycie podbite futrem'; *Szych* < od stp. *szych*, gw. *syh* 'złota lub srebrna nić w tkaninie'; nazwy pór roku oraz dni, miesiące: *Grudzień* < od *grudzień* 'nazwa ostatniego miesiąca roku'; *Wieczorek* < od *wieczór*, *wieczorek*; *Zimowska* < od *zima*. Powstały też nazwiska od nazw minerałów i metali: *Gruz* < od *gruz* 'rozbity kamień, bryła'; *Węgiel* < od *węgiel*; zjawisk życia społecznego i psychicznego: *Powstańska* < od *powstanie* 'zbrojne wystąpienie', *powstański* 'powstańczy'; *Rorat* < od *rorat*, *roraty* 'pierwsza msza przed świtem w adwencie'; *Zysk* < od *zyskać* 'osiągać korzyść', *zysk* 'dochód; korzyść; pożytek'; nazw potraw: *Gomółka* < od *gomółka* 'ser ukształtowany kuliście lub owalnie'; *Kisiel* < od *kisiel* 'potrawa z mąki zakwaszonej'; *Maślanka* < od *maślanka*; nazw zjawisk at-

mosferycznych, na przykład *Wicher* < od *wicher* ‘gwałtowny wiatr’, dawniej też ‘człowiek o niespokojnym usposobieniu’; zawieja; trąba powietrzna; wicherzenie; pędziwiatr; włosy na czubku głowy’, gw. ‘przekupień, czapka’;

c) nazwy nosicieli stanów i procesów. Tworzone były od wyrazów określających doświadczone przez człowieka proces lub stan: *Świeży* < od *świeży* ‘nowy; rzeński; orzeźwiający’; *Zalega* < od *zalega* ‘dług’, *zalegać* ‘wypełniać jakąś przestrzeń; opóźniać płatność’; *Zaprzelska* < od dawnego *zaprzały* ‘splesniały’.

1.3.4. Miejsce człowieka w społeczeństwie

Wyrażane:

a) wskazaniem na kondycję majątkowo-społeczną. W tej grupie znajduje się wiele nazwisk od nazw zawodów: *Drab* < od *drab* ‘żołnierz najemny’; *Gazda* < od *gazda* ‘gospodarz, góral’; *Kościelny* < od *kościelny* ‘zakrystianin’. Inne wskazują na kondycję społeczną: *Golec* < od *golec* ‘człowiek nagi, biedny’; *Graf* < od *graf* ‘hrabia’; *Kmieć* < od *kmieć* ‘włościanin, rolnik’; *Nowacki*, *Nowaczyk*, *Nowak* < od *nowak* ‘człowiek nowy, przybysz’; *Palusko* < od gw. *palus* ‘włóczęga, próżniak, awanturnik’;

b) wskazaniem na relacje rodzinne: *Kardas* < od *kardas* ‘brat, pobratymiec’; *Kumaszyński* < od *kum* ‘ojciec chrzestny’; *Matczak* < od *matka*; *Wdowiak* < od *wdowa* ‘kobieta, która straciła męża’, *wdowiec* ‘mężczyzna, który stracił żonę’.

1.4. Nazwiska odimienne

W badanym materiale wystąpiło 287 nazwisk odimiennych. Przeważają nazwiska derywowane słowotwórczo. Produktywne okazały się takie sufiksy, jak: *-ak*, *-ski*, *-ka*, *-ek* oraz *-czyk*. Więcej jest nazwisk od imion męskich, głównie pochodzących od imion chrześcijańskich³, na przykład *Janiak*, *Jankowiak*, *Janoś*, *Iwanina*, *Iwanów* < od im. *Jan*, hebr. *Jenohanan* ‘Jahwe jest łaskawy’, do języków słowiańskich przejęte jako *Iwan* i *Jan*, postać *Jan* znana od XIII wieku (od tego imienia powstało 19 nazwisk); *Jakobus*, *Jakubczak*, *Kubaj*, *Kubala* < od im. *Jakub*, hebr. *Jaaqob* ‘niech Bóg strzeże’, znane w Polsce od XII wieku jako: *Jakob*, *Jakub*, *Jokub*, na KrW także *Jakow*, *Jakuw* (11 pochodnych nazwisk); *Michajłow*, *Michalec*, *Michalik* < od im. *Michał*, hebr. *Mikha El* ‘któż jest Bóg’, w Polsce występuje od XII wieku, także w formach *Michael*, *Michachel*, na KrW: *Michail* (8 pochodnych nazwisk).

Wiele jest nazwisk pochodzących od imion łacińskich, greckich i germańskich. Zazwyczaj są to imiona znane i zakorzenione w polszczyźnie. Od imion pochodzenia łacińskiego powstały takie nazwiska, jak: *Antoniak*, *Antosz* < od im. *Antoni*, łac. *Antonius*, pierwotnie nazwa znanego rodu rzymskiego; *Błażewicz* < od im. *Błażej*, notowanego w Polsce od XIII wieku, w średniowieczu znanego

³ Podział nazwisk na pochodzące od imion chrześcijańskich podają za Marią Malec (Malec 1994: 18–23).

też jako *Błożej*, łac. *Blaesus* ‘sepleniący’, do Polski przybyło za pośrednictwem czeskim; *Pawełek*, *Pawlak*, *Pawluś* < od im. *Paweł*, łac. *Paulus* ‘mały’, w Polsce notowane od XII wieku, także jako *Pawał*, w formach łac. i germ. *Paulus*, *Paul*, *Pauwel*, *Pauwil*, *Pawil*, *Pawol*. Od imion pochodzenia greckiego pojawiły się takie nazwiska, jak: *Filipiak* < od im. *Filip*, grec. *Philippos*, od *philos* ‘drogi, kochany’ oraz *hippos* ‘koń’, w Polsce występowało także w formie *Pilip*, od XII wieku; *Mikołajczak*, *Mikulin*, *Mikulski* < od im. *Mikołaj*, grec. *Nikólaos*, to od *nike* ‘zwycięstwo’ + *laós* ‘lud’, do łac. przyjęte jako *Nicolaus*, w Polsce znane od XII wieku jako *Mikołaj*; *Stefanko*, *Szczepaniak* < od im. *Stefan*, grec. *Stephanos*, od *Stephanom* ‘wieniec, korona’, w Polsce znane od XII wieku, w formach: starsza *Szczepan* i nowsza *Stefan*, na KrW *Stepan*. Germańskie imiona były podstawą do utworzenia nazwisk: *Handrysiak* < od im. *Henryk*, germ. *haima* ‘ojczyzna’ + *rihhi* ‘potężny, mocny’, imię, bardzo popularne w Polsce, znane od średniowiecza, ulegało różnym wahanom fonetycznym: *Hainrich*, *Hajnryk*, *Henrich*, *Heidrich*, *Heinrych*; *Kondraczuk* < od im. *Konrad*, germ. *kuoni* ‘śmiały’ + *rāt* ‘rada’, znane jest w Polsce od XII wieku, także w formach: *Konrat*, *Kondrat*, *Kundrat*, *Kunrat*, *Kunrot*, *Kurrad*. Wiele z nich podlegało przekształceniom fonetycznym podczas przechodzenia z jednego języka do drugiego, stąd wielość form w podstawach.

1.5. Nazwiska odetniczne

Nazwiska odetniczne tworzą niewielką grupę 20 antroponimów. Pojawiło się jedno nazwisko niemieckie: *Dec* (< od *Deutsch* ‘Niemiec’), powstałe bez użycia sufiksów. Bez wykładników formalnych jest też nazwisko *Mazur* < od *Mazur* ‘człowiek pochodzący z północnego Mazowsza’ oraz *Spisz* < od n. regionu *Spisz*. Do utworzenia pozostałych użyto różnych sufiksów, na przykład *-ski*, *-a*, w takich nazwiskach, jak: *Litwińska* < od n. *Litwa*; *Szweda* < od *Szwed* ‘pochodzący ze Szwecji’; *Węgrzyński* < od *Węgier* ‘członek ludu ugrofińskiego zamieszkującego tereny dzisiejszych Węgier’; *Wołoszyńska* < od *Wołoch* ‘członek ludności pasterskiej Karpat pochodz. romańskiego’.

1.6. Nazwiska obcego pochodzenia

W badanym materiale pojawiło się 6 nazwisk łacińskich, na przykład *Awień* < od łac. *avia* ‘babka’; *Fidelus* < od im. łac. pochodzenia *Fidelis*, to od łac. *fidelis* ‘wierny’; *Geneja* < od łac. *gener* ‘zięć, szwagier’. Zostały zaadaptowane do języka polskiego poprzez dodanie sufiksów, na przykład: *-eń*, *-ka*. Trzy z nich semantycznie nawiązują do relacji rodzinnych. Najwięcej jest nazwisk pochodzenia niemieckiego. Wyróżniłam⁴ takie, które brzmią bądź są pisane tak jak niemieckie: *Klein* < od niem. n.os. *Klein*; *Lejman* < od niem. n.os. *Leimann*; pozostałe to hybrydy, niemieckie podstawy łączące się z polskimi sufiksami (*-ski*,

⁴ Za Zofią Kowalik-Kaletą (2007).

-ak, -a), na przykład *Balcerzak* < od niem. n.os. *Balzar*, *Balzer*; *Langowski* < od niem. n.os. *Lang*; *Oldakowski* < od niem. *alt* ‘stary’; *Szmitka* < od niem. n.os. *Schmied*, *Schmid*; *Utko* < od niem. n.os. *Ute*, *Uta*. Mniej popularne są nazwiska pochodzenia słowackiego, na przykład *Sabała* < od słowackiego *sabol* ‘krawiec’, oraz czeskiego, na przykład *Horak* < od podstawy *hor-*: od czes. i ukr. *hora* ‘góra’ lub czes. *harky* ‘gorący’, lub *horeti* ‘gorzeć’, lub *horky* ‘gorzki’.

1.7. Nazwiska homonimiczne

W zebranych przeze mnie nazwiskach antroponimy homonimiczne stanowią grupę 300 nazwisk. Tworzone były za pomocą takich sufiksów, jak: -ski, -ak, -ek, -ik/-yk.

Większość z nich to nazwiska, które mogą pochodzić od apelatywu lub od imienia (najczęściej złożonego), na przykład *Dziadkiewicz* < od *dziad* ‘dziadek’ lub od im. złożonych typu *Dziadumił*, *Miłodziad*; *Jura* < od gw. *jura* ‘baśń, bajda’ albo *jur* ‘człowiek rozwiązyły’ lub im. *Jerzy*; *Różewicz* < od *róża* ‘roślina ozdobna’ lub od im. *Róża*; *Świętek* < od im. złożonych typu *Świątobar*, *Świątosław* lub od *święty* ‘cnotliwy’; *Wójcik* < od im. *Wojciech* lub od *wójt*.

Wiele nazwisk pochodzić może od apelatywu lub od nazwy osobowej, najczęściej chodzi o nazwiska niemieckiego pochodzenia, na przykład *Bryl* < od gw. *bryl* ‘kapelusze słomiany’ lub od niem. n.os. *Brill*, *Briel*, *Bruhl*; *Gołda* < od niem. n.os. *Gold* lub od gw. *gołda* ‘ruda żelaza; pijak; leniwa kobieta’; *Haas* < od niem. n.os. *Has* lub od *hasać* ‘skakać’.

Kilkanaście nazwisk pochodzić może od apelatywu lub od nazwy miejscowej, na przykład *Łodziana* < od stp. *łodzia*, *łódź* lub od n. miasta *Łódź*, dawniej *Łodzia*; *Malec* < od n.m. *Malec* (kilka wsi) lub od *malec* ‘mały człowiek’; *Nowina* < od *nowina* ‘nowość; wiadomość’ lub od n.m. *Nowina*, *Nowiny* (kilka wsi).

Kilka tylko przykładów homonimii dotyczy nazw heraldycznych i odetnicznych, na przykład *Pomian* < od stp. *pomian* ‘hasło; godło’ lub od n. herbu *Pomian*; *Turowicz* < od *tur* ‘zwierzę w Polsce wymarłe, podobne do krowy’ lub od *Turek*.

Wiele jest nazwisk mogących pochodzić jednocześnie zarówno od apelatywu, jak i od nazw osobowych, miejscowych i imion, a także od innych nazw, na przykład *Kalis* < od n. miasta *Kalisz* lub od *kalić* ‘brudzić błotem, plamić; kalać, zniesławiać’, także od imienia *Kalikst*; *Mazurek* < od *Mazur* ‘człowiek pochodzący z północnego Mazowsza’ lub od *mazurek* ‘rodzaj placka; ptak wróblowaty’, gw. ‘oberek; świerszcz’ lub od n. *Mazur*; *Roziecki* < od *róża* ‘roślina ozdobna’ lub od im. *Róża*, także od n.m. *Różyce*, *Łódź*, gm. *Parzęczew*; *Różyca*, piotr., gm. *Koluszki*.

Ostatnia grupa nazwisk to takie, które mogą pochodzić od nazw osobowych, miejscowych lub imion, na przykład *Baszek* < od im. na *Ba-* typu *Barbara*, *Barłomiej*, *Bastian*, od n.os. na *Bas(z)*, *Barabasz* lub od n.m. *Basznica*, przem., gm. *Lubaczów*; *Maury* < od niem. n.os. *Maur*, *Mauer*, *Mauver* lub od im. *Maurycy*.

2. Frekwencja oraz listy rangowe

2.1. Frekwencja występowania nazwisk⁵

Najczęściej występującym nazwiskiem w badanym materiale było nazwisko *Nowak* — pojawiło się 12 razy. Żaden inny antroponim nie zanotował takiej frekwencji, w samym Wrocławiu nosiciele tego nazwiska jest 3099. Badacze (Rymut 1991; Mańczak 1976) wykazali, że jest to typowe i najpopularniejsze polskie nazwisko, co potwierdziło się w próbie materiału z jednej parafii.

Na drugim miejscu pod względem frekwencji znalazło się nazwisko *Dąbrowski*, które pojawiło się 11 razy. W zestawieniu najpopularniejszych nazwisk w Polsce⁶ znajduje się ono na czwartym miejscu, a na drugim — *Kowalski*, które w badanym materiale znalazło się na trzecim miejscu, razem z nazwiskiem *Wieczorek* — pojawiły się 9 razy. To drugie nazwisko w JPET pojawia się dopiero na 28 pozycji.

8 razy pojawiły się trzy nazwiska: *Kwiatkowski*, *Piotrkowski*, *Zajac*, 7 razy — już sześć nazwisk, na przykład popularny *Wójcik* (według JPET szóste nazwisko pod względem frekwencji w Polsce). 6 razy pojawiło się osiem nazwisk, na przykład *Nowakowski* (21⁷), *Wiśniewski* (3), *Wróbel* (32), *Zieliński* (9).

Dziesięć nazwisk pojawiło się 5 razy, a wśród nich *Woźniak* (11) oraz *Kaczmarek* (16). Dwa razy więcej nazwisk — dwadzieścia — pojawiło się po 4 razy, na przykład *Nowicki*, *Szewczyk*, *Krajewski*, które w JPET plasują się na pozycjach od 24 do 73, a także są takie, których w najpopularniejszej osiemdziesiątce nie ma, na przykład *Oleksy* czy *Grzybowski*.

3 razy powtórzyło się osiemdziesiąt nazwisk, występujących w grupie najpopularniejszych: na przykład *Jankowski* (13), *Kalinowski* (64), *Majewski* (30) i inne: *Cieśla*, *Kaźmierczak*, *Kisiel*, *Malik*, *Mikołajczyk*, *Wrona*, *Zawada*.

Dużą grupę, bo liczącą 292 nazwiska, stanowią antroponimy, które pojawiły się w badanym materiale 2 razy: *Lewandowski* (5), *Kowalczyk* (8), *Pawłowski* (22), *Dudek* (26), *Włodarczyk* (53), *Wilk* (63) oraz inne, na przykład *Bednarz*, *Cichowski*, *Dziaduszycki*, *Karaban*, *Konieczny*, *Maziarz*, *Ogórek*, *Skórka*, *Wierzbicki*.

Najwięcej nazwisk — 1856 — pojawiło się w badanym materiale tylko raz: *Jabłońska* (29), *Witkowski* (35), *Wróblewski* (47), *Zawadzki* (51), *Szczepański* (56) oraz inne, nienotowane w zestawieniu najpopularniejszych: *Biskup*, *Choroba*, *Flinta*, *Iżycka*, *Karlic*, *Kmita*, *Łakoma*, *Pająk*, *Ratajczyk*, *Smorąg*, *Ulanowska*, *Ząbkiewicz*.

⁵ Licząc frekwencję, nazwiska typu *Kowalska* i *Kowalski* traktowałam jako jeden typ, bez rozróżnienia na rodzaj.

⁶ Zestawienie pochodzi ze słownika *Język polski. Encyklopedia w tabelach*, red. W. Mizerski, Warszawa 2000, dalej jako JPET.

⁷ W nawiasie podaję pozycję na liście najpopularniejszych nazwisk polskich według JPET.

Tabela 1.

Nazwisko i jego ranga w parafii św. Michała Archanioła	Miejsce na liście najpopularniejszych nazwisk w kraju	Frekwencja w parafii św. Michała Archanioła
Nowak	1	12
Dąbrowski	4	11
Kowalski	2	9
Wieczorek	28	9
Kwiatkowski	15	8
Piotrowski	19	8
Zajac	27	8
Jagodziński	—	7
Kasprzak	—	7
Kozłowski	12	7
Szymański	10	7
Wojciechowski	14	7
Wójcik	6	7

Źródło: opracowanie własne.

2.2. Frekwencja typów nazwisk

Najwięcej antroponimów to nazwiska odapelatywne, stanowią prawie 42% zebranego materiału, 955 z 2279 nazwisk. Nazwiska odmiejskowe stanowią 20%, co stawia je na drugim miejscu pod względem frekwencji — w badanym materiale było ich 455. Na kolejnym miejscu znajdują się nazwiska odimienne — 12,6%, czyli 287 nazwisk. Dużą grupę stanowią nazwiska homonimiczne — 13,2%, razem 300 antroponimów.

Dość liczne i podobne grupy stanowią nazwiska obcego pochodzenia i patronimiczne, pierwszych jest 135, drugich 103, co stanowi odpowiednio 5,9 oraz 4,5%.

Dwie najmniejsze grupy to nazwiska odetniczne — w badanym materiale było ich 20, co stanowi 0,9% — oraz 27 nazwisk niejasnych, czyli 1,2%.

Tabela 2.

Rodzaj nazwisk	Liczba	Procent
odapelatywne	955	41,9
odmiejskowe	455	20

odimienne	287	12,6
homonimiczne	300	13,2
obcego pochodzenia	135	5,9
patronimiczne	103	4,5
odetniczne	20	0,9
niejasne	27	1,2
Razem:	2279	100

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza semantyczna i językowa bogatego zasobu ponad 2000 nazwisk prowadzi do następujących wniosków:

a) Nazwiska odapelatywne stanowią największą grupę nazwisk, niemal 42%. Już dwa razy mniej jest nazwisk odmiejscowych (20%), odimiennych i homonimicznych (13%). One tworzą główny zrąb.

b) W najliczniejszej grupie nazwisk odapelatywnych przeważają onimy, które nazywają interakcje człowieka ze światem (prawie 43%), wyrażane poprzez przedmioty i zjawiska związane z tym człowiekiem, a także wykonywane przez niego czynności. Wiele nazwisk powstało też od cech wewnętrznych człowieka (28,6%), a wśród nich dużą grupę tworzą antroponimy powstałe od nazw zwierząt, które do dziś czytelnie wyrażają pewne cechy i nasuwają przypuszczenia związane z historycznym aktem nazwania.

c) Przeważają nazwiska derywowane słowotwórczo, utworzone przez prawie 90 przyrostków, najczęściej występował sufix *-ski* (pojawił się 609 razy), uważany za typowo polski, co znajduje potwierdzenie w badanych antroponimach. W grupie najpopularniejszych sufixów znalazł się także sufix *-cki*, *-ek* oraz *-ak*, piąty jest przyrostek patronimiczny *-ewicz*.

d) Odnalezienie wiarygodnej etymologii często napotyka przeszkody, wiele nazwisk może pochodzić od jednej z kilku możliwych podstaw; gdy nie bazuje się na materiale historycznym, motywacja wielu nazwisk może być bardzo rozbudowana.

e) Badane antroponimy wykazują zbieżności pod względem frekwencji z danymi zebranymi przez innych badaczy, co pozwala potwierdzić tezę, że najpopularniejszym nazwiskiem w Polsce jest *Nowak*.

f) Nazwiska odzwierciadlają świat człowieka, jego wartości, zachowania, cechy, ukształtowane przez wiele lat. Dogłębne studia nad antroponimami pozwalają docenić ich bogactwo i kulturę naszego narodu.

Wykaz skrótów

czes.	— czeski	n.	— nazwa
gm.	— gmina	n.m.	— nazwa miejscowa
grec.	— grecki	n.os.	— nazwa osobowa
gw.	— gwarowy	niem.	— niemiecki
hebr.	— hebrajski	pochodz.	— pochodzenia
im.	— imię	pow.	— powiat
KrW	— Kresy Wschodnie	ukr.	— ukraiński
łac.	— łaciński		

Bibliografia

Słowniki i encyklopedie

- Boryś W., *Słownik etymologiczny*, Kraków 2005.
- Język polski. Encyklopedia w tabelach*, red. W. Mizerski, Warszawa 2000.
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Warszawa 1951.
- Rymut K., *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1–2, Kraków 1999.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 1. *Odapelatywne nazwy osobowe*, oprac. A. Cieślikowa, J. Szymowa, K. Rymut, Kraków 2000.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 2. *Nazwy osobowe pochodzenia chrześcijańskiego*, oprac. M. Malec, Kraków 1995.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 3. *Odmiejscowe nazwy osobowe*, oprac. Z. Kaleta, E. Supranowicz, J. Szymowa, Kraków 1997.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 4. *Nazwy pochodzące od etników*, oprac. E. Supranowicz, Kraków 1997.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 5. *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, oprac. Z. Klimek, Kraków 1997.
- Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, red. A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut, cz. 6. *Nazwy heraldyczne*, oprac. M. Bobowska-Kowska, Kraków 1995.
- Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1996–1997.
- Słownik najstarszych nazwisk polskich — pochodzenie językowe nazwisk omówionych w Historii Nazwisk Polskich Tom I*, red. Z. Kowalik-Kaleta, L. Dacewicz, B. Raszevska-Żurek, Warszawa 2007.
- Tomczak L., *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków*, Wrocław 2003.

Artykuły, rozprawy, monografie

- Jaracz M., 2001, *Nazwiska mieszkańców Kalisza od XVI do XVIII wieku*, Bydgoszcz.
- Kowalik-Kaleta Z., 2007, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)*, t. 1, Warszawa.
- Malec M., 1994, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków.
- Mańczak W., 1976, *Typowe nazwisko polskie*, „Onomastica” 21, s. 65–74.
- Rymut K., 1991, *Nazwiska Polaków*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Skowronek K., 2001, *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*, Kraków.

Surnames of the locals from St. Michal's parish in Wrocław (from 1946 to 1996)

Summary

The matter of the article are the surnames of the locals from St. Michal's parish in Wrocław. The aim is to classify the surnames and to grasp their frequency, showing the richness and diversity of the establishment basis. The biggest group is created by surnames originating from common names (42%), there are many coming from names and homonymous surnames (each 13%). Gathered data allows to confirm the thesis that the most popular Polish surname is Nowak.

Magdalena Kowalczyk
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Filologii Polskiej
pl. Nankiera 15
50-140 Wrocław
e-mail: kowalczyk.magda.barbara@gmail.com